

Perkeleellä on Mikki Hiiren korvat

STUMP, ROGER W. (2000). *Boundaries of faith. Geographical perspectives on religious fundamentalism.* 249 s. Rowman & Littlefield, Lanham.

Uskonnollisten ilmiöiden maantieteellisellä tutkimuksella – uskontomaantieteellä – on ollut aina oma sijansa kulttuurimaantieteellisenä tutkimussuuntana. Varsinkin Yhdysvalloissa ja Saksassa alalla on takanaan pitkä traditio. Tästä huolimatta uskontomaantiede on lähes kokonaan jätetty huomiotta viimeaikaisessa tutkimusdiskurssissa. Miksiköhän? Jos ajatellaan sellaisia teemoja kuin tilan kulttuurinen ja poliittinen hallinta, sukupuolisen tilan tuottaminen tai territoriaalisuus, niin uskonnolliset ilmiöt tuntuivat aika luontevilta tutkimuskohteilta. Näin ei ole kuitenkaan käynyt. Kulttuurimaantiede tai poliittinen maantiede ovat harvoin ottaneet uskonnolliset tekijät huomioon analyyseissään. Vaikkapa Israelin, Afganistanin tai Kashmirin kriiseistä puhuttaessa uskonto luonnollisesti mainitaan, mutta sen merkitystä ja maantieteellistä luonnetta ei käsitellä syvällisesti. En näe asialle muuta selitystä kuin sen, että maantieteilijöiltä puuttuu alan tietoa, siis hieman perusteellisempaa ja analyyttisempää informaatiota kuin se, mitä kulttuurimaantieteen yleisesitykset uskonnoista ja uskonnollisista ilmiöistä ja niiden maantieteellisyydestä kertovat. Tätä tiedon puutetta pyrkii paikkaamaan Albanyn yliopistossa Yhdysvalloissa työskentelevän Roger Stumpin uskonnollisia ääriilmiöitä ja niihin liittyviä maantieteellisiä ilmiöitä esittelevä kirja.

Uskonnollista puhdasoppisuutta korostava fundamentalismin käsite otettiin alun perin käyttöön Yhdysvalloissa 1920-luvulla. Tuolloin sillä viitattiin niihin protestanttisiin ryhmiin, jotka raamatun luomiskertomukseen pitäytyen vastustivat evoluutioteorian kouluopetusta. Osavaltiotasolla tämä raamatun tekstin kirjaimellinen noudattaminen johti useisiin paikallisiin lakeihin, joilla evoluutioteorian opetus kiellettiin. Ensimmäinen anti-

evoluutiolakien testi oli niin sanottu Daytonan apinajuttu 1920-luvulla Tennesseeen osavaltiossa. Oikeudenkäynti, jossa biologian opettaja John Scopes tuomittiin raamatun vastaisesta opetuksestaan, sai aikoinaan huomiota Suomessakin. Vielä 1940-luvun alussa Yhdysvalloissa biologian opettajista vain alle puolet sisällytti evoluutiopin kursseihinsa. Arkansasin ja Mississippin osavaltiossa evoluution vastaiset lait kumottiin vasta vuonna 1968 Yhdysvaltain korkeimman oikeuden päätöksellä.

Fundamentalismin synnyn taustalla on perinteisen uskonnollisuuden ja yhteiskunnan nopean sosiaalisen muutoksen välinen konflikti. Traditionaalisten arvojen kyseenalaistaminen ja hylkääminen ovat tarkasti valittuihin ja vielä tarkemmin vaalittuihin uskonnollisiin perinteisiin nojaaville fundamentalisteille kauhistus. Perinteiselle uskonnollisuudelle suuria uhkia ovat modernismi ja siihen liittyvä tieteen, taiteen ja yhteiskunnallisen ajattelun maallistuminen. Uhka on myös kulttuurinen moniarvoisuus, joka näkyy muun muassa monien eri uskontojen uudenlaisena, aikaisempaa näkyvämpänä läsnäolona. Varsinkin islamilaiselle ja hindulaiselle fundamentalismille suurin uhka on vieraiden (siis länsimaisten) instituutioiden ja sosiaalisten rakenteiden tuoma muutos, jonka seurauksena aikaisemmin yhteiskuntaa koossa pitäneet perinteiset maalliset ja hengelliset auktoriteetit on eriasteisesti syrjäytetty.

Fundamentalismi, kuten muukin uskonnollisuus, on erittäin maantieteellinen kulttuuri-ilmiö. Fundamentalistiset liikkeet ovat syntyneet ja kehittyneet tietyillä alueilla. Niiden nykyinen vaikutus ja pyrkimys yhteiskunnallisen tilan haltuunottoon tai siitä eristäytymiseen tapahtuu niin paikallisella, kansallisella kuin globaalillakin tasolla. Stumpin kirjassa nämä maantieteelliset ulottuvuudet esitellään *kontekstuaalisuuden* ja *territoriaalisuuden* teemojen kautta.

Kontekstuaalisen teeman puitteissa esitellään kristillisen, islamilaisen, juutalaisen ja hindulaisen puhdasoppi-

suuden syntyhistoriaa, ydinalueita ja paikallista merkitystä. Fundamentalististen liikkeiden syntyä, yhtäläisyyksiä ja eroja selitetään niiden aika- ja paikkasidonaisuuden kautta. Esimerkiksi sellaiset fundamentalisteille tärkeät seikat, kuten raamatun rooli sanatarckana Jumalan ilmoituksena, juutalaisuuden pyhän historian oikeaoppinen tulkinta, vaatimus islamilaisen lain käyttöönosta tai oikeaoppisen hindu-identiteetin vaaliminen, nostavat esille hyvin erilaisia alueellisia ja ajallisia uskonnollisen puhdasoppineisuuden muotoja. Toisaalta niitä kaikkia näyttävä yhdistävää kamppailu vieraita vaikutuksia vastaan. Fundamentalisteille konflikti maallisen maailman kanssa on ehdoton.

Territoriaalisuudella Stump viittaa niihin moninaisiin maantieteellisen tilan merkitysten ja käytön kontroleihin, joiden kautta fundamentalistit ovat haastaneet maallistuneen maailman. Eräs keskeisimpiä fundamentaalisen uskonnollisuuden territoriaalisuuden ilmiöitä ovat pyhän tilan ja pyhien paikkojen hallinta ja suojele vieraalta vaikutukselta. Stump antaa esimerkin muun muassa Israelista, jossa juutalaiset ja islamilaiset kampailevat samojen pyhien paikkojen symbolisesta ja konkreettisesti hallinnasta. Jerusalem on kolmen suuren uskonnon pyhä kaupunki, mutta erityisen pyhä niin juutalaisille kuin muslimillekin on vanhassa kaupungissa sijaitseva Tempelivuori. Juutalaisille se merkitsee toisen tempelin sijaintipaikkaa ja muslimeille se on paikka, josta Muhammed nousi taivaisiin. Alueesta, sen hallinnasta ja käyttöoikeudesta käydään jatkuvaa kiistaa ja sen puolesta ollaan valmiita vuodattamaan niin omaa kuin toisenkin osapuolen verta.

Toinen tärkeä territoriaalisuuden muoto on maallisen maantieteellisen tilan kontrolli. Eräs fundamentalistien tapa vastata maallistuneen yhteiskunnan kulttuurisiin ja tilallisiin haasteisiin on eristäytyminen muusta yhteiskunnasta. Toinen, nykyisin paljon yleisempi tapa on ääri-likkeiden pyrkimys hallita maallista tilaa niin konkreettisesti kuin symbolisestikin. Esimerkiksi 1920-luvulta lähtien yhdysvaltalaiset protestanttiset fundamentalistit valitsivat omaksi territoriaalisiksi strategiakseen eristämisen ja rakensivat tätä tukeakseen oman oppilaitosten ja radioasemien verkoston. Kun asenne ympäröivää yhteiskuntaa kohtaan 1970-luvulla muuttui ja ryhmät pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan aikaisempaa laajempaan yleisöön, samat radio- ja televisiokanavat tarjosivat nopean keinon sanoman levittämiseen. Samalla kun yhdysvaltalaiset fundamentalistit alkoivat joukkoviestimissä operoida liittovaltiossa, he astuivat näkyvästi mukaan osaksi maallistuneen valtion poliittista kenttää. Esimerkiksi Kristillisen koalition suhde republikaanipuolueeseen on ollut varsin vahva jo jonkin aikaa.

Juutalainen fundamentalismi on tuottanut kahdenlaisia yhteiskunnallisia osallistumisen muotoja. Toiset ryhmät näkevät nykyisessä Israelin valtion synnystä ja kehityksessä pyhän ja jumalallisen tarkoituksen, toisille nykyinen Israel on vain ihmisten aikaansaama maallinen valtio, jota ei millään tavoin saa tukea. Edellistä näkemystä edustaa äärijuutalainen Gush Emunin, jolle vuonna 1967 käyty kuuden päivän sota (jossa Siinai, Gaza ja Länsiranta liitettiin osaksi Israelia) oli merkki Jumalan tahdon toteutumisesta. Gush Emuninin jäsenet pyrkivät uudisasutuksen avulla varmistamaan, että vallatut pyhät alueet pysyvät Israelin hallinnassa. Juuri tämä ryhmä ja sen siirtokuntapolitiikka ovat olleet keskeinen ongelma

alueen rauhanpyrkimyksissä. Aivan toisenlaista suhtautumista edustaa Agudat Israel -ryhmä, joka pitää koko nykyisen Israelin valtion ideaa täysin maallisena ja siten vääränä. Se vastustaakin kaikkia poliittisia toimia, jotka tähtäävät Israelin valtion olemassaolon turvaamiseen. Ryhmä eristäytyy muusta yhteiskunnasta ja odottaa Jumalan suoraa toimintaa Israelin pyhän historian toteuttamiseksi.

Kaikkein väkivaltaisinta kamppailua maallistumista vastaan ovat käyneet islamilaiset äärijärjestöt. Islamilaisen fundamentalismin taustalla on ollut ensisijaisesti länsimaisen kulttuuri-imperialismin vastustaminen. Sen varhaisimmat juuret ovat Egyptissä, jossa Muslimiveljeskunta-niminen ryhmittymä hyökkäsi väkivaltaisesti 1950- ja 1960-luvuilla sekularisoitunutta valtiota vastaan tavoitteinaan puhdas islamilainen valtio. Muslimiveljeskunta on jo ollut usean vuosikymmenen ajan islamilaisia poliittisia uudistuksia ajava reformiliike. Egyptissä uutta militanttia fundamentalismia ajaa al-Jihad (Pyhä sota), jonka näyttäviin väkivallantekoihin kuului presidentti Sadatin murha vuonna 1981. On huomattava, että aivan viime aikoihin asti islamilainen ääriuskonnollinen väkivaltaisuus suuntautui pääasiassa islamilaisen maiden keskushallintoja vastaan. Esimerkiksi Egyptissä islamilaiset ryhmät tappoivat 1990-luvulla noin 1 200 ihmistä ja luvut ovat Algeriassa ja Afganistanissa vielä suurempia. Kansainvälinen uskonnollisesti motivoitunut terrorismi on islamilaisessa maailmassakin uusi ilmiö.

Intian hindufundamentalistit eivät keskitä toimiaan oman poliittisen valtion luomiseksi sakraalien mallien mukaisesti. Sen sijaan tärkeäksi katsotaan oman uskonnollisen kulttuurin – hindulaisuuden – olennaisuus ja keskeisyys intialaisessa identiteetissä. Käytännössä tämä puhdasoppinen hindunationalismi tarkoittaa paitsi taistelu maallistumista vastaan, myös Intian muiden etnisten uskontojen (kuten islamilaisuuden ja hindulaisuudesta syntyneiden sikhiläisyyden ja jainalaisuuden) kulttuurisen ja poliittisen roolin polkemista marginaaliin. Varsinkin sikhit ovat nähneet hindulaisuuden uhkana omalle uskonnolliselle kulttuuri-identiteetilleen. Äärisikhien haave omasta Khalistanin valtiosta on ollut tärkeä tavoite ja omia pyhiä paikkoja, kuten Amritsarin temppeliä, on oltu valmiita puolustamaan kuolemaan saakka.

Myös kristityt puhdasoppineet käyvät omia taistelujaan. Eräs suurimpia poliittisia kampanjoita, joita Yhdysvaltain fundamentalistikristityt ovat viime vuosina käyneet, on ollut Floridassa sijaitsevaa Disney Worldia ja sen liberaalia homopolitiikkaa vastaan suuntautuneet boikotit. Disney-yhtiö on aktiivisesti sallinut paikallisten homo- ja lesbojärjestöjen järjestää juhliansa Disney Worldin alueella. Ainakin minulle tämä boikotti oli suuri yllätys, sillä olen yleensä pitänyt Disney-yhtiötä konservatiivisuuden perikuvana, joka keskiluokkaisella amerikkalaisuudellaan ja piilopatriotisuudellaan aivopeseä niin lapsia kuin aikuisiakin. Fundamentalistien näkövinkkelistä sama yhtiö osoittautuikin pluralistisen yhteiskunnan äänitorveksi. Totisesti, perkeleellä ei olekaan sarvia vaan Mikki Hiiren korvat.

Yksi teema kirjasta kuitenkin puuttuu – paneutuminen fundamentalistien rooliin kansainvälisessä terrorismissa. Teos on julkaistu ennen New Yorkin WTC-torneihin kohdistunutta terrori-iskua ja sen havainnot päättyvät noin vuoteen 1998. Tämä tarkoittaa, että viime aikojen kehitys jää osittain vaille huomiota ja sellaiset nimet kuin

Osama bin Laden tai al-Qaida puuttuvat kirjasta kokonaan. Vähälle tarkastelulle jää myös Saudi-Arabian rooli uuden islamilaisen fundamentalismin kasvualustana. On aika oireellista, että Iran, Afganistan ja Sudan mainitaan fundamentalismin ja militantin islamin alueina, mutta ei Saudi-Arabiaa. Saudien uskonnollinen suuntaus, *wahhabismi*, mainitaan kerran ja silloinkin vain sunnalaisena (ja siis ”harmittomana”) puhdasoppisuutena. Tämä on kummallista, sillä islamilaisen lain, *shari’an*, noudattaminen on Stumpin mukaan eräs islamilaisen fundamentalismin perustuntemerkeistä. Tämä tunnus ei vain näytä pätevän Yhdysvaltain liittolaisten kohdalla. Varsin dramaattiseksi tässä mielessä nousee Stumpin kuin ohimennen kirjoittama lyhyt toteamus, kuinka saudihallintoa on jatkuvasti syytetty siitä, että se ei pysty suojaamaan islamin pyhimpiä paikkoja Mekkaa ja Medinaa ja kuinka ensimmäisen Persianlahden sodan jälkeen Yhdysvaltojen läsnäolo Saudi-Arabiassa, lähellä islamin pyhimpiä paikkoja, on nostanut vihaa ääri-islamilaisten parissa. No, loputhan me tiedämmekin...

Kirja käsittelee erittäin hyvin aikaisempaa valtioiden sisäistä ääri-islamilaista terrorismia. Se antaa hyvän kuvan muun muassa Egyptin Muslimiveljeskunnan militantista ja myöhemmästä uudistusmielisestä toiminnasta. Järjestön poliittisiin strategioihin tutustuminen taustoittaa hyvin nykyisiä tapahtumia ja selittää ainakin osittain sen, miksi terrorismi on saanut jalansijaa juuri egyptiläisen koulutetun keskiluokan piirissä.

Vaikka kirja onkin jo muutaman vuoden ikäinen ja siitä puuttuvat uusimmat kansainvälisen terrorismin tapahtumat, niin ääriilikkeiden uskontomaantieteellisen yleiskuvan ja taustan tuottajana se on erinomainen. Suosittelem teosta kaikille maantieteellisestä kulttuurintutkimuksesta ja poliittisesta maantieteestä kiinnostuneille.

PETRI J. RAIVO
*Suomen Akatemia/
 Maantieteen laitos,
 Oulun yliopisto*